

переглядати і адаптувати своє законодавство та практику відповідно до цих стандартів.

Не викликає сумнівів, що рекомендації FATF відіграють важливу роль у підвищенні прозорості, ефективності та безпеки фінансових систем у всьому світі. Вони сприяють вирішенню глобальних проблем, пов'язаних з фінансовою злочинністю. Забезпечення виконання цих рекомендацій є важливим кроком у напрямку створення стійкої та безпечної міжнародної фінансової системи.

Отже, визначення основних суб'єктів фінансового моніторингу в Україні, розкриття їх головних завдань, дослідження організаційних структур фінансового моніторингу на міжнародному рівні дало змогу з'ясувати позитивні аспекти діючої практики у зарубіжних країнах для подальшого впровадження у систему фінансового контролю в нашій країні.

Список використаних джерел

1. Національний банк України: офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/supervision/monitoring> (дата звернення: 26.09.2023).
2. Євтушенко В. В. Удосконалення адміністративно-правового регулювання фінансового контролю та моніторингу як засобів протидії тінізації економіки України з урахуванням міжнародного досвіду. Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали міжвузів. наук.-практ. круглого столу (Київ, 22 берез. 2019 р.). Київ :Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 324-328.
3. Рекомендації FATF. URL: <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfrecommendations/Fatf-recommendations.html> (дата звернення: 10.09.2023).

*Хетагурова Наталія Олександрівна,
аспірантка;
Одеський національний економічний університет*

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ

Ефективне управління будь-якого господарюючого суб'єкта в умовах ринкової економіки неможливе без систематичного та безперервного контролю. Значна кількість підприємств зазнає збитків через неефективне використання наявних виробничих ресурсів, відсутність повної інформації, викривлення даних обліку та звітності (як навмисне, так і ненавмисне).

Контроль є тим важливим інструментом, який в умовах перманентних криз допомагає суб'єкту господарювання не просто вижити, а й успішно функціонувати: сприяє підвищенню ефективності його поточної діяльності і, як наслідок, зниженню ризиків банкрутства у майбутньому.

Для розуміння розвитку внутрішнього контролю розглянемо основні моменти його становлення та розвитку.

Більшістю науковців періодизація розвитку внутрішнього контролю здійснюється відповідно виокремленню наступної ознаки – появи та розвитку певних суспільно-економічних відносин. Л. В. Дікань зазначає, що «історичний розвиток контролю свідчить про те, що він виник не раптово, а як необхідна умова суспільної праці в забезпеченні засобами для існування всього суспільства» [1, с. 18].

Аналогічною є думка У. О. Гоцуленко, яка стверджує, що «внаслідок вивчення теоретичних та практичних основ історії виникнення та розвитку контролю на рівні підприємства виникають нові завдання контролю, які зумовлені конкретними умовами господарювання [2, с. 370].

А. Ю. Козаченко зосереджує увагу на дослідженні кожного з «етапів еволюції, що впливали на формування та розвиток внутрішньогосподарського контролю як системи суспільних відносин, які змінювались у різні часи, відображаючи організацію праці та процеси управління» [3, с. 15].

С. М. Зубчик визначає основою періодизації розвитку внутрішнього контролю періодизацію «історичного процесу», сутністю якої є «виокремлення п'яти типів суспільно-економічних формацій: первіснообщинної, рабовласницької, феодальної, капіталістичної та комуністичної, кожна з яких характеризується різними виробничими та іншими відносинами» [4, с. 97].

Т. О. Каменська, досліджуючи історію виникнення та розвитку внутрішнього контролю, має інший погляд і виділяє «п'ять основних хронологічних етапів, за критерії виокремлення яких взято стан функцій всередині корпорацій та розвиток застосовуваних технологій» [5, с. 62].

Вважаємо, що контроль існує в будь-якому суб'єкті господарювання і адекватний стану цього суб'єкта, що формується під впливом розвитку внутрішнього та зовнішнього економічного середовища. Контроль змінювався та розвивався під впливом змін економічних відносин і пройшов у розвитку п'ять етапів, відповідних стадіям його розвитку на основі поступової трансформації визначення цього поняття (табл. 1).

Таблиця 1

Періодизація розвитку внутрішнього контролю за фактором еволюції суспільно-економічних відносин

Етап	Назва етапу	Особливості контролю
Етап – до XVI століття	Період зародження контрольних процедур	- фрагментарність, перервність і простота прийомів контролю; - відсутність необхідності в існуванні розвинутого контролю через відсутність досконалих управлінських функцій; - використання окремих прийомів внутрішнього контролю: інвентаризація цінностей; розподіл функцій безпосереднього доступу до матеріальних цінностей, управління та контролю за ними; відокремлення функцій обліку та контролю із закріпленням останньої за спеціально підготовленими особами

Продовження таблиці

2 етап – з XVI до середини XIX століття	Період становлення обліку та контролю як його частини	- становлення системи бухгалтерського обліку; - необхідність в існуванні розвинутого контролю через поділ функцій володіння власністю та управління підприємствами; - розвиток внутрішнього контролю як функцій обліку; - використання різноманітних заходів, процедур і способів внутрішнього контролю; - формування цілей та завдань контрольних процедур у вигляді виявлення помилок, перевірки чесності осіб, відповідальних за збереження майна
3 етап – з початку XIX до початку XX століття	Період початку формування системи внутрішнього контролю (СВК)	- формування якісно нового рівня – СВК; - формування інституту зовнішнього аудиту; - переорієнтація контролю з перевірки кожної операції корпорації на пошук нових способів, прийомів, що дозволяють скоротити трудовитрати на зовнішній фінансовий контроль; - створення та розвиток нових технологій перевірки: прийомів вибіркової перевірки; тестування діючої СВК; - орієнтація внутрішнього контролю не на виявлення та усунення виявлених порушень, а на запобігання помилок
4 етап – з середини до кінця XX століття	Період завершення формування цілісної СВК	- завершення формування СВК; - уніфікація та формалізація вимог до СВК в міжнародному масштабі, що закріплюється відповідними нормативами; - створення міжнародних об'єднань внутрішніх контролерів та аудиторів
5 етап – з кінця XX, початку XXI століття	Період формування ризик-орієнтованої СВК	- удосконалення організації СВК; - розвиток СВК як елемента загальної системи управління; - з'єднання компонентів СВК та компонентів системи управління ризиками; - становлення та розвиток ризик-орієнтованої системи комплексної системи внутрішнього контролю у взаємозв'язку із стратегіями та цінністю компанії

Джерело: сформовано за [1-5].

Виходячи з даних табл.1, можна зазначити, що особливістю внутрішнього контролю на першому історичному етапі розвитку є його гранична лаконічність в умовах вкрай повільного розвитку економічних конструкцій. У цьому періоді прийоми управління перебували в зародковому стані.

Другий етап відповідає періоду становлення обліку та контролю як його частини. Період характеризується швидким зростанням економіки, викликаним процесами первісного накопичення капіталу. Зростаючі об'єми господарської діяльності та масштабне використання найманої праці призвели до усвідомлення необхідності та важливості внутрішнього контролю. За діями найманих робітників був просто необхідний постійний і ретельний контроль з боку менеджменту. Розвивається практика регулярного використання різноманітних заходів, процедур і способів внутрішнього контролю.

Третій етап є періодом початку формування СВК. Період характеризується прискоренням темпів економічного зростання,

підвищенням ступеня концентрації капіталу, розвитком корпорацій та перетворенням їх на найважливішу форму організації бізнесу із значним збільшенням кількості господарських операцій та їх складності. Менеджментом компаній визнається важливість та необхідність внутрішнього контролю – на зміну окремим прийомам контролю приходять формування системи внутрішнього контролю, обумовлене укрупненням та ускладненням самого бізнесу. Функції внутрішнього контролю значно розширилися, перетворившись на організацію та координування дій, спрямованих на збереження активів, перевірку надійності облікової інформації, дотримання облікової політики та процедур компанії, виконання вимог чинного законодавства.

Четвертий етап – це період завершення формування цілісної СВК. Розвиток транспортної інфраструктури та комп'ютерних технологій створили умови для збільшення масштабів обміну товарами й послугами на основі світового поділу праці та тісної взаємодії суб'єктів господарювання. Можливість вільного та швидкого переміщення всіх видів ресурсів, у тому числі робочої сили, миттєвого обміну інформацією на основі космічних технологій забезпечили якісно новий рівень процесів концентрації виробництва та створили можливість прямого й безпосереднього управління світовою економікою як єдиного цілого. Процеси глобалізації, що сприяли посиленню економічної взаємозалежності суб'єктів господарювання, зрощенню національних економік, включенню держави у регулювання економіки, позначилися на трансформації цілей та методів внутрішнього контролю господарюючих суб'єктів.

Внутрішній контроль почав виконувати функції координування дій, які спрямовуються на забезпечення збереження активів підприємства, перевірку надійності його облікової інформації та можливості її використання для підвищення ефективності діяльності суб'єкта господарювання.

П'ятий етап розвитку внутрішнього контролю - це період появи нових викликів, до яких належать:

- нестабільність світової економічної ситуації;
- зростання агресивності зовнішнього середовища, включаючи банкрутства;
- жорсткість податкового законодавства, підвищення активності контролюючих органів;
- зниження кількісних та якісних показників людських ресурсів внаслідок демографічної кризи;
- активний розвиток ІТ-технологій та загострення загроз інформаційних ризиків.

Отже, огляд періодизації розвитку внутрішнього контролю за фактором еволюції суспільно-економічних відносин дає можливість зазначити, що на сучасному етапі спостерігається подальший розвиток організаційних аспектів СВК, зміцнення та модернізація традиційних методів контролю, поява нових методологічних підходів і нових технологій.

У методології внутрішнього контролю починає панувати процесний підхід, що передбачає використання ризик-орієнтованих технологій внутрішнього контролю.

Безумовно, що важливе значення має превентивна спрямованість СВК, що передбачає її орієнтацію на:

- ідентифікацію ризиків;
- оцінювання величини ризиків та ймовірності їх мінімізації у системі управління.

Суттєвою особливістю, що характеризує подальший розвиток СВК як елемента управління, є її зрощення з такими компонентами управління, як:

- ризик-менеджмент;
- менеджмент з управління якістю;
- ощадливе виробництво;
- впровадження систем збалансованих показників та інше.

Паралельний розвиток цих систем сприяє виникненню ефекту синергії, що проявляється в обміні прийомами, методами, підходами в реалізації управлінських функцій.

У 2004 році Міжнародна федерація бухгалтерів (IFAS), спільно з Інститутом управлінського обліку (Chartered Institute of Management Accountants (CIMA)), опублікувала звіт «Корпоративне управління – Правильний баланс» (Enterprise Governance – Getting the Balance Right). Загальний звіт IFAC/CIMA підтверджує важливість управління ризиками (ERM), вважаючи, що управління ризиками необхідно для того, щоб збалансувати потреби ради директорів і зовнішніх користувачів та забезпечити основу для прийняття рішень на всіх рівнях. При цьому основна ціль корпоративного управління та внутрішнього контролю – не складання звітності про те, що відбувається в компанії, а покращення результатів її діяльності.

Суттєвою характеристикою є те, що внутрішній контроль вважається невід'ємним видом діяльності компанії. Такий підхід визнає необхідність розробки внутрішньої системи з урахуванням конкретних обставин, притаманних контролю кожної конкретної компанії.

При цьому відзначається, що внутрішній контроль має бути невід'ємною частиною компанії, повинен бути вбудований у систему корпоративного управління та управління ризиками, всі співробітники мають бути проінформовані щодо своїх ролей і відповідально ставитися до своїх обов'язків, пов'язаних із функціонуванням системи внутрішнього контролю.

Початок ХХІ століття характеризується новими вимогами до внутрішнього контролю та, відповідно, кардинальною зміною вектору розвитку системи контролю. Цей вектор спрямований не тільки на реалізацію превентивних можливостей внутрішнього контролю, вирішення завдань ефективного використання ресурсів компанії як корпоративної системи, підвищення ефективності виробничо-фінансової діяльності, але й на зближення функцій контролю з ризик-менеджментом під час його трансформації в інструмент контролю за ризиками [6, с. 8].

Трансформація СВК та управління ризиками відповідно до бізнес-реалій XXI століття зумовлює адаптацію до більш динамічного середовища, де ризик інтегрований у можливості та інновації. Тому в умовах сучасного ділового клімату важливим завданням має стати посилення зв'язку між ризиками та стратегіями.

Основним завданням внутрішнього контролю стає забезпечення раціонального й ефективного функціонування підприємства в рамках бачення його стратегічного розвитку. На основі результатів контролю приймаються управлінські рішення, які можуть забезпечити раціональне використання ресурсів, підвищення ефективності діяльності, мінімізації ризиків та підвищення конкурентних позицій суб'єкта господарювання.

Отже, ретроспективний аналіз дозволив визначити, що внутрішній контроль, який пройшов значний шлях у своєму розвитку, має суттєвий вплив на систему управління суб'єкта господарювання.

Тому з метою підвищення ефективності діяльності вітчизняних підприємств варто продовжувати дослідження СВК як на мікро-, так і на макроекономічному рівні.

Список використаних джерел

1. Дікань Л. В. Контроль і ревізія. Навчальний посібник 2-е вид., перероб. і доп. Харків: Вид. ХНЕУ, 2006. 394 с.
2. Гоцуленко У. О. Історичний розвиток поняття «контроль» та його етимологічне значення. Формування ринкової економіки : збірник наукових праць: КНЕУ ім. Вадима Гетьмана. Київ: КНЕУ, 2011. Спец. вип.: Організаційно-правові форми агропромислових формувань: стан, перспективи та вплив на розвиток сільських територій: у 2 ч. Ч. 2. С. 368–374.
3. Козаченко А. Ю. Історичні етапи становлення і розвитку внутрішньогосподарського контролю. Вісник Хмельницького національного університету. 2021. № 4. С. 14-20.
4. Зубчик С. М. Формування внутрішньогосподарського контролю як складової економічних наук. Економічні науки. 2013. Вип. 10 (2). С. 95-107.
5. Каменська Т. О. Внутрішній аудит: виникнення та розвиток. Статистика України. 2015. № 4. С. 60-68.
6. Каменська Т. О., Редько Ю. О. Внутрішній контроль і аудит в управлінні: практичний посібник. Київ: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2015. 375 с.